

AXBOROT- PSIXOLOGIK XAVFSIZLIK TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISH IJTIMOIY MUAMMO SIFATIDA

Rajabov Otamurod Rayimberdi o'g'li

Guliston davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10724662>

Anontatsiya. Mazkur maqolada Axborot-psixologik xavfsizlik muammosi tarixan har qanday davlatning shakllanishi va jamiyatda ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy manfaatlar va ularning mafkuraviy sohada ifodalanishi bilan vujudga kelganligi tarixi hamda hozirgi zamonaviy axborot xurujlari to'g'risida manbalar keltirilgan hamda tahlil etilgan. Zotan, shu orqali barqarorlik, rivojlanish bilan birga muayyan xarakterdagi informatsion-psixologik xavf-xatar, ma'naviy tahdidlar ham paydo bo'ladi. Mazkur maqolada axborot xavfsizligi tushunchasi, uning mazmun-mohiyati yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: axborot, psixologiya, tahdid, xavfsizlik, inqilob, yoshlar, ta'lim, tarmoq, tizim, ma'naviyat, jamiyat, ong, tushuncha, tarix.

FORMATION OF CONCEPTS OF INFORMATION- PSYCHOLOGICAL SECURITY AS A SOCIAL PROBLEM

Abstract. This article presents and analyzes the history of the information-psychological security problem that arose historically with the formation of any state and social, political, economic interests in society and their expression in the ideological sphere, as well as current modern information attacks. Because of this, together with stability and development, informational-psychological risks and moral threats of a certain nature appear. This article explains the concept of information security and its essence.

Keywords: information, psychology, threat, security, revolution, youth, education, network, system, spirituality, society, consciousness, understanding, history.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ОБ ИНФОРМАЦИОННО- ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КАК СОЦИАЛЬНОЙ ПРОБЛЕМЕ

Аннотация. В статье представлена и проанализирована история проблемы информационно-психологической безопасности, возникшей исторически при формировании каких-либо государственных и социальных, политических, экономических интересов в обществе и их выражение в идеологической сфере, а также современные современные информационные атаки. В силу этого наряду со стабильностью и развитием появляются информационно-психологические риски и моральные угрозы определенного характера. В данной статье объясняется понятие информационной безопасности и ее суть.

Ключевые слова: информация, психология, угроза, безопасность, революция, молодежь, образование, сеть, система, духовность, общество, сознание, понимание, история.

Dunyo yagona axborot makoniga aylangan hozirgi davrda g'oyalar kurashi kun sayin turli ko'rinishlarda avj olmoqda. Ma'lumki, har bir gazeta-jurnal, radio, televidenie, internet jamoatchilik ongiga turli darajada psixologik ta'sir etish qudratiga ega. Aytaylik, gazetalarda fikrlar yozma ravishda, kezi kelganda rasmlar vositasida yetkaziladi. Matbuotda berilgan

axborotni qayta-qayta o'qish va undan manba sifatida foydalanish ham mumkin. Bosma nashrlarning afzalliklaridan biri shunda. Axborot tushunchasi bugungi kunda global ahamiyat kasb etmoqda. Chunki u tafakkurimizga turli yo'nalishlarda ta'sir o'tkazuvchi, hayot va undagi minglab taqdirnlarni u yoki bu tomonga burib yuboruvchi, goh salbiy, goh ijobiy mohiyat kasb etuvchi qudratli qurolga aylandi. Umuman olganda, axborot – moddiy dunyoning organizmda yoki organizmlar jamoasida aks etgan hamda ular tomonidan atrof-muhit o'zgarishlariga moslashish uchun foydalaniladigan moddiy dunyo obyektlarining aksidir [1].

Aslini olganda, axborot tushunchasi dunyoqarashni ifodalovchi barcha bilimlar sohasida qadimdan mavjud bo'lgan. Yalpi axborotlashtirilgan global tizimning dunyoga kelishi millatlar, xalqlar va butun insoniyat taqdirini bir-biriga chambarchas bog'ladi. O'z navbatida, axborot olish, uni ishlash, saqlash va tarqatish texnologiyasining tasavvur qilib bo'lmaydigan darajadagi taraqqiyoti bugun jiddiy tashvish tug'dirayotganini ham alohida ta'kidlash joiz.

Zero, eng so'nggi avlod kompyuterlari har soniyada ikki milliardgacha vazifani bajara oladi. Axborot texnologiyasining ana shunday mo'jizasi tufayli kishi yer yuzining xohlagan nuqtasidagi odam bilan soniyalar ichida aloqa o'rnatishi, o'zini qiziqtirgan savollarga bir zumda javob topishi mumkin. Ana shu holatning o'zi inson faoliyatini, tafakkur tarzini, axloqiyu meyorlarini, olamga munosabatlarini, yaxlit olganda yangi yuz yillikdagi insoniyat hayoti va taqdirini ifoda etadi.

Boshqacha qilib aytganda, XXI asr sivilizatsiyasi axborot huruji, axborot-psixologik urushi qiyofasida o'zini namoyon etmoqda. Har bir fuqaro o'z shaxsiy nuqtai nazari, qarashlari, ma'naviy-ma'rifiy, axloqiyruhiy imkoniyatlari doirasidagina faoliyat ko'rsatadi. O'z olami hududida yashaydi va tashqi olamga o'z aqli doirasida munosabat bildiradi. Har bir individ mustaqil inson sifatida tabiiy-biologik kamolotidan va ruhiy ehtiyojidan kelib chiqib, o'ziga mos axborotni qabul qiladi, tahlil etadi. Mushohada va tahlillar asosida shaxsiy xulosasiga ega bo'ladi.

Natijada mazkur shaxs u yoki bu tarzda nuqtai nazarini shakllantiradi [3].

Demak, har qanday axborotning mazmuni, mohiyati, ta'sir etish darajasi, jamiyatga foydali yoki zararliligi, kishini ezgulikka yoki yovuzlikka da'vat etishi bilan shaxs, jamiyat, davlat mutanosibligiga ijobiy yoki salbiy ta'sir etadi. Ana shu jihatdan qaraganda, milliy manfaatlarni asrash va rivojlantirishda informatsion-psixologik xavfsizlikni ta'minlashning roli yana ham oshadi.

Axborot-psixologik xavfsizlik, avvalo, bevosita inson ruhiyatiga ta'sir o'tkazish orqali uni o'z aqidalaridan, e'tiqodidan ayiradigan buzg'unchi g'oyalardan asrashdir. Bundan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, informatsion-psixologik xavfsizligiga ehtiyoj, eng avvalo, bevosita inson va jamiyat, inson va davlat, shaxs va uning daxlsizligi, millat va milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analar, tarixiy va madaniy meros, avlodlarga ta'sir etuvchi buzg'unchi g'oyalar va tajovuzkor mafkuralarning mavjudligidan kelib chiqadi.

Qolaversa, axborot-psixologik xavfsizlikka rioya qilinmasa, uning ta'sirchan choralari ko'rilmasa, destruktiv g'oyalar milliy xavsizlikka putur etkazishi mumkin. Tig'iz axborotlashgan jamiyatda axborot orqali zamonaviy ruhiy ta'sir texnologiyalarining tobora rivojlanib borayotgani shaxs va jamiyat tafakkurining shakllanishiga u yoki bu tarzda kuchli ta'sir o'tkazadi.

Shuni aytish joizki, axborot-psixologik ta'sir asosan OAV, xususan, radioeshittirishlar orqali ko'proq amalga oshiriladi. Buzg'unchi g'oyalarga ega ayrim kimsalar OAVning ana shu kuchidan g'arazli maqsadlari yo'lida ustomonlik bilan foydalanishga harakat qiladilar.

Internetning salbiy jihatlari: xohlagan odam istalgan axboroti bilan virtual maydonga to'siqsiz kirishi mumkin. Bunda birinchi galda, nazorat yo'qligidan foydalanib qoladigan buzg'unchilar ko'payadi. Natijada internet buzg'unchilik, qo'poruvchilik g'oyalarini, pornografiya va boshqa illatlarni targ'ib qiluvchi "makon"ga aylanib qolishi mumkin. OAV sifatida internetning ijobiy va salbiy tomonlari talaygina. Unda avvalo axborot tayyorlash va tarqatilishi arzon, davlat chegaralaridan bemalol o'tib ketaveradi. Internet orqali amalga oshiriladigan axborot xurujlarining oldini olish juda mushkul. [5]

Shundan foydalangan ayrim kimsalar g'arazli maqsadlarini internet orqali amalga oshirishi ommaviy tus olmoqda. Ular har tomonlama ma'naviy tahdid qilishga urinmoqdalar.

Hozirda axborot tarqatish jarayoni butun insoniyatni qamrab olmoqda. XX asrning so'ngi yillariga kelib xalqaro miqyosda kompyutaer tarmog'i – internet tizimining vujudga kelishi va shu bilan birga butun dunyoni qamrab olishi, axborot almashinuvi jarayonlarining tezlashib borishi bir tarafdin biz uchun katta qulayliklar tug'dirsa ikkinchi tarafdin esa misli ko'rilmagan g'oyaviy ta'sir o'tkazish ko'lamining kengayib borishi bo'lib qolmoqda. Internet insoniyatning muhim bir yutuqlaridan bo'lib, axborot va kommunikatsiya jarayonlarini ham misli ko'rilmagan darajada tezlashtirdi. Insonlar uchun qulayliklar yaratdi. Misol tariqasida, AQSH va Yevropada internet tarmog'i orqali amalga oshiriladigan bozor munosabatlari, amalga oshirilayotgan savdo-sotiq aylanmasining umumiy hajmi 5 trilliondan dollordan oshib ketgani buning yaqqol isbotidir. Bunga ko'ra esa 2002 yilda ishlatilgan dollarning yarmi internet tarmog'i orqali ishlatilgan.

IDS taxlilchilarining ma'lumotiga ko'ra, hozirda er yuzining to'rtinchi qismidan iborat 1.4 milliard kishi internet tarmog'idin muntazam ravishda foydalanadi. Hamda yaqin 8 yillikda bu ko'rsatkich 2 milliarddan oshib ketishi kutilmoqda. Hozirgi kunga kelib internet tarmog'idin foydalanuvchi insonlarning 90 foizi rivojlangan davlatlarga to'g'ri keladi. Dunyoning qolgan aholisi esa shu kichik doiraning mafkuraviy tasirida hayot kechirishadi. Hozirda eng qulay va tez kuchli mafkuraviy ta'sir ko'rsatish vositasi bo'lgan internet tizimi o'ta jiddiy muommalarni keltirib chiqarmoqda. Bu tizim bo'yicha qo'poruvchilik, g'oyalarini "eksport" qilish, odamlar ongini zaxarlash maqsadida foydalanish esa mafkuraviy kurashni yanada keskinlashtirib kelmoqda. Odamlarni elektron xurujlar kiberterrorizm qarshisida chorasiz qilib qo'yadi. Yirik terrorchi guruhlarining internet tizimida olib borayotgan qo'poruvchilik harakatlari insoniyatni juda ko'p tashvishlarga solib qo'ymoqda. Chunki cheksiz, bepayon internetning olamida ularning bu harakatlarini toppish va ularning ildizini toppish o'ta mushkul ishdin. Shu tariqa axborot yovuz kuchlar – uyushgan jinoyatchilik, jahon terrorizmi qo'lida havfli bo'lgan qurollarga aylanmoqda.

Axborot vositasida psixologik ta'sir ko'rsatish o'z mafkurasiga ega bo'lib, aniq bir ob'yektga yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi. Ob'yekt sifatida, alohida inson, jamoa (guruh, millat, xalq), davlat tanlanishi mumkin. Ta'sir o'tkazish maqsadi nuqtai nazaridan axborot vositasida psixologik ta'sir ko'rsatish ikki guruhga ajratiladi. Har bir guruh vazifasi va maqsadi jihatidan emas, balki xarakteri, manfaati, maqsadi va yo'naltirilganligi jihatidan axborot vositasida ichki psixologik ta'sir ko'rsatish va axborot vositasida tashqi psixologik ta'sir ko'rsatishga ajratiladi. Axborot vositasida ichki psixologik ta'sir ko'rsatish. Davlat strategiyasini amalga

oshirish uchun, jamiyat a'zolariga muhim bo'lgan tasavvur va ustanovkalarni shakllantirish maqsadida, ijtimoiy faollikni amalga oshirish maqsadida olib boriladi. Axborot vositasida tashqi psixologik ta'sir ko'rsatish. Davlatning tashqi siyosat konsepsiyasi asosida olib borilib, xalqaro siyosiy maydonda mamlakatning imijini ko'tarishga, turli darajalarda xalqaro hamkorlikni amalga oshirish uchun zamin yaratishga qaratilgan bo'ladi.

Axborotning psixologik xavfsizligi tushunchasi quyidagilarda namoyon bo'ladi: birinchidan, axborotning psixologik xavfsizligi deganda, individual, guruhiy (jamoaviy) va ommaviy tarzda inson psixologiyasiga, aniqrog'i insonni hissiy–irodaviy, aqliy, ehtiyojlari kabi sohalariga, jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va siyosiy sohalariga, davlatning ichki yoki tashqi faoliyatiga taalluqli bo'lgan axborotni destruktiv, ya'ni salbiy mazmundagi xossalardan (ta'sir etuvchilardan) himoyalanganlik holatini tushunish lozim.

Ikkinchidan, axborotning psixologik xavfsizligi – bu bevosita inson ruhiyatiga ta'sir o'tkazish orqali uni o'z aqidalaridan, ideallaridan, muqaddas e'tiqodidan ayiradigan buzg'unchi g'oyalardan asrash uchun amalga oshiriladigan faoliyatdir.

Demak, axborotning psixologik xavfsizligini ta'minlashga avvalo inson va uning daxlsizligi, millat va milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analar, tarixiy va madaniy meros, avlodlar vorisiyligi, millatning istiqboli bilan bog'liq bo'lgan qadriyatlarga qarshi yo'naltirilgan tarkibida buzg'unchi g'oyalar va tajovuzkor mafkuralarni mujassam etgan axborotni zararlantirish uchun amalga oshiriladigan harakatdir.

Uchinchidan, axborotning psixologik xavfsizligini ta'minlash shaxs, jamiyat va davlat darajasida ta'minlanib, bunda milliy manfaatlarni himoyasini ta'minlash birlamchi asos hisoblanib, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vosita hisoblanadi.

To'rtinchidan, axborot-psixologik xavfsizlik va axborotning psixologik xavfsizligi semantik jihatdan farqlanib, axborot-psixologik xavfsizlik texnik jihat, aniqrog'i dasturiy vositalar yordamida axborotni jamlash, saqlash, saralash, uzatish jarayonida uni chiqib ketmasligini ta'minlashni nazarda tutadi.

Axborotning psixologik xavfsizligi deganda mutaxassis tomonidan axborotning tarkibida salbiy xulq namunasini ifodalashga chorlovchi (da'vat etuvchi) tarkiblarni zararlantirish natijasida vujudga kelgan ijtimoiy-psixologik holat tushuniladi.

Axborot hujumining quyidagi turlari mavjud:

- Radioelektron hujum;
- Psixologik hujum;
- Xakerlik hujum;
- Kibernetik hujum.

Radioelektron hujum – bu raqib tomon kompyuter tarmoqlari va tizimlarining faoliyatiga shikast yetkazish yo'li bilan axborotlarni ishlab chiqish, jamlash, saralash va ishlov berish hamda uzatishiga to'sqinlik qilishdir.

Xakerlar tomonidan olib boriladigan axborot xuruji – turli mavzudagi yopiq axborotlarni qo'lga kiritish maqsadida kompyuter tizimlarini buzib, undagi axborotlarni o'g'irlab sotish yoki boshqa bir maqsadda foydalanish uchun amalga oshiriladigan harakat.

Kibernetik hujum – bu virtual maydonda imitatsiya modellaridan foydalangan holda olib boriladigan to‘qnashuv turi hissoylanib, biron bir ob‘yektning nusxasi tayyorlanib, unga hujum uyushtiriladi va uning o‘z konsepsiyasi mavjud.

Psixologik hujum – bu odamlarni dunyoqarashi, fikri, motivlari, xulqi stereotiplari, ustanovkalari, qadriyatlarini o‘zi hoxlagan tomonga yo‘naltirishning usuli hissoylanib, hujum uyushtirilayotgan tomon “tuzgan” reja va maqsadlari asosida faoliyat yuritishni ta‘minlashga erishish uchun olib boriladi.

Ma‘lumotlarga qaraganda axborot taxdidini uyushtirish ustida 120 ga yaqin davlat “hamjihatlilik” bilan ish olib bormoqdalar. Bundan kelib chiqadiki yagona axborot makonini yaratish va undan axborot taxdidi yo‘lida foydalanish shu darajaga etdiki, axborot maydonidagi yuz berayotgan xurujlar yadro poligonlaridan ko‘ra, xavfliroq bo‘lib qolmoqda. Hozirgi kunga kelib 20 dan ziyod davlatlarda yadro qurolini ishlab chiqarish borasida sa‘yxarakatlar davom etayotgan pallada, axborot taxdidi bilan 120 dan ziyod davlatlarning jiddiy shug‘ullanishi dunyoni yadro urushidan ko‘ra axborot xuruji talvasaga solayotganidan dalolat beradi.

Ayni vaqda kelib axborot xurujining yana bir yangi ko‘rinishi odob-ahloq vas harm-hayo kabi qadriyatlarga tajovuz kabi qaratilgan jarayonlarda namoyon bo‘lib kelmoqda. Mafkuraviy jarayonlarning globallashib borishida madaniy omilning ham o‘rni bor. Ayniqsa, xalqlar o‘rtasida madaniy hamkorlik va ayirboshlashlar jarayonida bir milliy madaniyatdagi ba‘zi yo‘nalishlar boshqa xalqlarning madaniy hayotga ham singib boradi. Bu hol globallashuvning ko‘rinishlaridan biri bo‘lib, mafkuraviy hayotning o‘zgarib borishiga ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, dunyo axborot makonida axborot-psixologik xavfsizlikni ta‘minlash eng avvalo mamlakatimiz tinchligi va osoyishtaligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu sa‘y-harakatlar o‘z navbatida kelajagimiz bo‘lmish yosh avlod ongini yot g‘oyalardan himoya etishga, ularda mafkuraviy immunitetni shakllantirib borish hamda Vatanga sadoqat ruhida kamolga etkazishda ham muhim omil hissoylanadi.

O‘zbekiston sharoitida axborot almashish jarayoni xavfsizligini ta‘minlash uchun o‘ylaymizki, axborot hurujlari sharoitida quyidagi vositalarga alohida e‘tibor qaratish kerak: ya‘ni axborotlashtirish vositalari faoliyatini, milliy o‘zligimiz va manfaatlarimizga zamonaviy usullar orqali muvofiqlashtirish; shaxs axborot xavfsizligiga qarshi barcha zamonaviy vositalardan foydalanish; ichki va tashqi siyosatda ro‘y berayotgan voqealarni yoritishda yangicha yondashuvlarni qo‘llash; O‘zbekistonning xalqaro aloqalarini tahlil qilish borasida tizimli yondashuvlarni ishlab chiqish, islohotlarning axborot ta‘minotini ta‘minlash ishida matbuot va elektron ommaviy axborot vositalari harakatini birlashtirishga alohida e‘tibor qaratish, barcha axboriy ta‘sirlar doirasini nazoratga olish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

REFERENCES

1. Abduazimov O. Ommaviy axborot vositalari – fuqarolik jamiyatini barpo etish omili. – Toshkent: Akademiya, 2008 98 b.
2. Kenjaboyev A.T. Axborotlashtirish milliy tizimini shakllantirish muammolari. – Toshkent: Ibn-Sino, 2004. – 252 b.
3. Yoqubova M. Axborot texnologiyalarining falsafiy asoslari. /Uslubiy qo‘llanma. Toshkent: Star – Poligraf. 2008

4. R. Entoni. A. Elliot. Эпоха пропаганды: Механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление. М.: Evrika, 2001 у.
5. Mo‘minov F.A. Ommaviy axborot vositalari va axborot qarama-qarshiligi. /O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi joriy arxivi, 2006